

ДУХОВНО-ЦІННІСНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано педагогічні ідеї В. Сухомлинського щодо формування духовно-ціннісного світу особистості дитини. Виокремлено способи формування, становлення та розвитку духовності підростаючих поколінь, репрезентовані у спадщині видатного педагога. З'ясовано актуальність духовно-гуманістичної системи виховання В. Сухомлинського для сучасної школи.

Ключові слова: духовність, цінності, розвиток особистості, виховання, педагогіка серця.

В статтє проанализированы педагогические идеи В. Сухомлинского по формированию духовно-ценностного мира личности ребенка. Выделены способы формирования, становления и развития духовности подрастающих поколений, представленные в наследстве выдающегося педагога. Выяснена актуальность духовно-гуманистической системы воспитания В. Сухомлинского для современной школы.

Ключевые слова: духовность, ценности, развитие личности, воспитание, педагогика сердца.

In this article V. Sukhomlynskyi's pedagogical ideas concerning the formation of the spiritual and value world of the child's personality are analyzed. The ways of formation, becoming and development of spirituality of the younger generations, represented in the legacy of the outstanding teacher are singled out. The relevance of the spiritual and humanistic system of V. Sukhomlynskyi's education for the modern school are revealed.

Key words: spirituality, values, personality development, education, pedagogy of the heart.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства характеризується докорінними змінами системи цінностей, зростанням попиту на якісну освіту та виховання. Одними з пріоритетних завдань нової школи є орієнтація на неповторність особистості й індивідуальний підхід до задоволення потреб кожного учня, виховання на цінностях як інтегральної складової освітнього процесу. Втілення у життя освітньої парадигми, що ґрунтується на засадах дитиноцентризму, актуалізує вивчення, глибоке осмислення та застосування спадщини видатного вітчизняного педагога В. Сухомлинського в сучасну практику навчання і виховання підростаючих поколінь. Творчість педагога-гуманіста є невичерпним джерелом досить цінних та багато в чому новаторських ідей для педагогічної громадськості не лише в Україні, а й за кордоном.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Науково-педагогічна діяльність В. Сухомлинського стала предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців, зокрема С. Білецької, М. Богуславського, А. Гранкіна, Н. Карпової, Л. Петрук, Л. Подольної, І. Старцевої, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін. У їхніх працях розглянуто гуманістичні ідеї вченого, його методологічні принципи виховання дітей різних вікових груп; проблеми дидактики; підвищення психолого-педагогічної майстерності вчителів. Проблему творення духовного світу особистості дитини у спадщині В. Сухомлинського відображено в дослідженнях Є. Андрєєвої, М. Антонєць, І. Беґа, А. Борисовського, Н. Дічек, О. Савченко. Проте аналіз наукової літератури засвідчує відсутність детального аналізу досвіду духовно-ціннісного виховання особистості у спадщині Василя Сухомлинського.

Зважаючи на це, **мета статті** – розкрити ідеї В. Сухомлинського щодо формування, становлення та розвитку духовно-ціннісного світу особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського багатоаспектна, її пронизує проблема проектування людини на основі ідеї всебічного розвитку особистості, формування духовного світу дитини на засадах загальнолюдських і національних цінностей. У Павлівській середній школі, якою керував педагог, виховна робота була спрямована на те, аби дитині насамперед дати духовну повноту і насиченість життя. Формування гуманістично-духовного середовища було однією із концептуальних засад усієї виховної системи закладу, де духовність виступала визначальною, провідною якістю особистості.

Особливе місце у виховній системі В. Сухомлинського займає філософія серця. Свою основну книгу життя він назвав «Серце віддаю дітям». Ця праця – підсумок роботи Василя Сухомлинського як педагога та вчителя, найбільш яскраво характеризує автора як особистість. У ній йдеться про те, що дитина завжди була, є і залишається дитиною, а дитинство залишається дитинством. Перекладена тридцятьма мовами світу, ця праця підводить нас до вагомого висновку: «Щоб стати справжнім педагогом, вихователем дітей, треба віддати їм своє серце, пройти школу сердечності, тобто, пізнати серцем все, чим живе, про що думає вихованець» [7].

Досить актуальним для сучасної школи є твердження Василя Олександровича про щастя, адже «людина, яка не визначила свого місця в суспільстві, стає особисто нещасливою, а кожен нещасливий –

це лихо для суспільства», – був переконаний учений [6, с. 203]. Видатний педагог відносив щастя до категорії духовності, а творення щастя – до однієї з найцінніших духовних якостей особистості. Зважаючи на це, В. Сухомлинський упродовж своєї педагогічної діяльності розвивав ідеї щодо шляхів досягнення щастя, стверджуючи, що найважливішим завданням у сфері духовних цінностей є утвердження людського щастя, а творення щастя є метою виховання. Отже, ми бачимо, що ідеї вченого про щастя тісно переплітаються з філософією серця, а його педагогіка спрямована на виховання щасливої людини.

В. Сухомлинський вірив у те, що щастя і насолода для людини повною мірою можуть відкритися лише в духовній повноті, у насиченому житті, в ідейному багатстві прагнень, поривів, у пізнанні краси і величі буття. Ці слова педагога повертають нас до його головної думки про повноту щастя дитини. Духовну повноту і насиченість життя може дати тільки широка, різнобічна освіта, допитливе пізнання світу, активне прагнення до знання, радість знання. В. Сухомлинський наголошував, що дитина не може бути щасливою, якщо в школі їй погано або нудно, якщо вона не відчуває себе досить здібною, щоб оволодіти шкільною наукою. Зробити дитину щасливою – значить, перш за все, допомогти їй учитися.

Важливу роль у процесі становлення духовного світу дитини видатний педагог відводив розумовому вихованню, адже в школі діти проходять складний процес становлення особистості, пошуку та пізнання самих себе. Учений стверджував, що знання потрібні людині не лише для застосування у праці, а й для повноти духовного життя.

В. Сухомлинський особливу роль у формуванні духовно-ціннісного світу дитини відводив педагогам. На думку мислителя, проникнення у духовний світ дитини, вивчення її характеру, мислення, почуттів є надзвичайно складною справою. Педагог наголошував, що дитину потрібно сприймати і пізнавати такою, якою вона є, і не висловлювати поспішних суджень про її здібності. При цьому Василь Олександрович зауважував, що «кожна дитина – це особливий, неповторний світ. Виховати особистість, сформувати душу людини можна тільки зрозумівши цей світ, пізнавши всі його тайники» [5, с. 204].

Василь Сухомлинський вважав, що для мислячого вчителя учень – це мікрокосмос. Пізнаючи учня, вчитель пізнає себе, розкриває сутність людини. Не страх і почуття вини, а любов і ствердження власних сил повинні лежати в основі педагогічного процесу. Якщо вчитель ставиться до учня з розумінням і любов'ю, то учень прагне заслужити любов і повагу. Такий підхід до учня сприяв утвердженню віри дитини у власні сили, адже діти, на думку педагога, – це наймудріші філософи і найчутливіші психологи.

В. Сухомлинський вважав, що педагогічний процес повинен охоплювати особистість повністю, приймаючи її такою, якою вона є, і творити в ньому вільну, розвинену й освічену людину. При цьому вчений ставив завдання перед педагогами виховувати в дитині повагу до самої себе, без чого немає моральної чистоти і духовного багатства особистості.

Видатний мислитель наголошував, що вчитель зобов'язаний бути для дітей втіленням ідеалів добра і справедливості, бо саме на цій основі формуються відносини на основі духовних цінностей. Педагог зауважував, якщо вчитель став другом для дитини,

якщо ця дружба осяяна благородним потягом до чогось світлого, розумного, то в серці дитини ніколи не з'явиться зло. І якщо в школах є недовірливі, а іноді злі діти, то лише тому, що вчителі не пізнали їх, не знайшли підходу, не зуміли стати їхніми друзями. На думку В. Сухомлинського, виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у темряві. У праці «Серце віддаю дітям» автор підкреслював: «Ми повинні бути для підлітків прикладом багатства духовного життя; лише за цієї умови ми маємо моральне право виховувати» [7].

В. Сухомлинський упродовж свого життя переконувався, що «справжня школа – це не тільки місце, де діти набувають знань і вмінь. Навчання – дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. Справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями» [7, с. 70].

У праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» вчений акцентував увагу на школі як осередку високої моралі, культури, яка немислима без багатогранного духовного життя колективу, немислима і особистість без багатства духовного життя. Він стверджував: «Школа виховує людей розумних і істинного і багатогранного значенні цього поняття за цієї умови, коли навчально-виховний процес спирається на духовне життя й історію народу» [6, с. 63]. В. Сухомлинський був переконаний, що школа стає осередком духовного життя, якщо вчителі дають цікаві за змістом і за формою уроки та застосовують найрізноманітніші форми розвитку учнів поза уроками.

Важливу роль у формуванні духовного світу дитини В. Сухомлинський відводив рідній мові. На думку педагога, рідна мова – це мова, з якою людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей, «духовне багатство народу», в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції, а слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Словом створюється краса душі. За допомогою слова в досвідченого, чуйного педагога наука виховання переходить у мистецтво, майстерність.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського переконує в тому, що лише високодуховна особистість прагне передавати багатства своєї душі нащадкам. Людяність, душевність спілкування – ключ, що відкриває дитячі та юнацькі серця. Саме завдяки такому спілкуванню діти довіряються педагогу як старшому і доброму пораднику, другу.

Оцінюючи роль трудового виховання у тодішній школі, В. Сухомлинський висловлював думку про важливість праці у духовному житті людини, становленні її моральності. Таким чином, педагог започаткував ідею про одухотворення працею, завдяки якій людина має можливість пізнавати навколишній світ серцем та духовно зростати. Трудова діяльність, спрямована на формування духовності людини, на думку мислителя, визначається такими ознаками, як-от: корисність і суспільна значущість праці, самоцінність, продуктивність трудових процесів, спрямованість на розвиток здібностей і талантів її учасників, єдність праці та духовного життя, опора на трудові традиції та ідеали народу. «У спільній праці люди створюють один для одного матеріальні й духовні цінності, розкриваються людські відносини, одухотворяється людська діяльність», – був переконаний педагог-новатор [8, с. 555].

Важливу роль у формуванні духовного світу та цінностей дитини В. Сухомлинський відводив творчій діяльності, яка є особливою сферою духовного самовираження й самоствердження, прояву індивідуальності кожної дитини. Вчений радив педагогам сприяти розвитку дитячої творчості, обов'язково враховуючи при цьому природні нахили і бажання дитини, потреби у винахідливості і самостійності. Лише за дотримання цих умов, на думку педагога, життя дитини стає більш осмисленим, повноцінним, наповненим духовною силою.

Аналізуючи питання духовного розвитку, В. Сухомлинський пов'язував його із розвитком загальної культури особистості. Педагог-гуманіст висловив актуальне твердження для сучасної школи про гармонійний розвиток освіченості, знань та емоційної культури молодшої людини. У даному контексті мислитель звертав особливу увагу на формування культури почуттів, яка є важливою сферою духовного життя людини. Відставання емоційної культури від інтелектуального розвитку, на думку В. Сухомлинського, породжує негативну поведінку людини.

У виховному процесі педагог-гуманіст вагомого значення надавав формуванню почуття краси для духовного розвитку особистості, вмінню сприймати і радіти красі мистецтва, природи, життя. При цьому В. Сухомлинський розрізняв зовнішню красу як естетичне сприймання оточуючого і внутрішню – як духовне внутрішнє людське переживання. Духовний зміст у відчутті прекрасного вчений розумів як відчуття, творення і збереження краси у природі, навколишньому світі та людських стосунках.

У красі навколишнього світу дитина черпає духовне благородство – доброту, сердечність, чуйність, готовність до творення й утвердження прекрасного. «Краса, – писав В. Сухомлинський, – це радість твого життя. Людина стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі...» [4, с. 220].

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, варто відзначити, що основні ідеї творчої спадщини В. Сухомлинського стосовно духовно-ціннісного вихован-

ня дітей, формування їх сердечності й духовності є надзвичайно цінними та актуальними для сучасної школи, становлять методологічну основу проектування гуманістичного розвивального освітнього простору, формування індивідуального стилю, культури виховання підростаючих поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Педагогіка сердечності В. О. Сухомлинського / І. Д. Бех // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Педагогічні науки : зб. наукових праць. – Миколаїв : МОУ, 2004. – Вип. 8. – С. 18.
2. Дічек Н. П. Одухотворення педагогіки – головна мета новаторства в Сухомлинського / Н. П. Дічек // Наукові записки. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 78 (1). – С. 30–35. – (Серія «Педагогічні науки»).
3. Сухомлинська О. В. Рефлексії до генезу духовності в контексті виховання: на шляху до синтезу парадигм / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах : наукове видання. – 2005. – Вип. 1. – С. 5–29.
4. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1966. – 230 с.
5. Сухомлинський В. О. На нашій совісті людина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 203–217.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані педагогічні твори : в 5 т. – К., 1976. – Т. 1. – С. 5–402.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані педагогічні твори : в 5 т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 5–279.
8. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані педагогічні твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–657.

Дата надходження до редакції: 06.09.2018 р.